

Koronakriisin vaikutukset ruoka-apuun keväällä 2020

Tuomo Laihiala

Reetta Nick

30.9.2020

Sisällysluettelo

Johdanto	3
Ruoka-aputoiminta nyky-Suomessa	5
Kuinka paljon ruoka-apuun turvaudutaan?	6
Ruoka-avun saajien määrä on kasvanut viime vuosina	7
Tutkimusaineistot- ja menetelmät	9
Koronakriisin vaikutukset ruoka-aputoimintaan	11
Asiakasmäärien muutokset	14
Ylijäämä- tai lahjoitusruoan riittävyys	19
Ruoka-aputoimijoiden näkemyksiä tilanteen ratkaisemiseksi	21
Muita havaintoja koronakevään ajalta	23
Tulosten yhteenveto: avun jakajien taakka kasvoi	25
Johtopäätökset	27
Tutkimuksen rajoituksista	28
Jatkotutkimusaiheista	29
Lähdeluettelo	30

Johdanto

Koronakevät 2020 yllätti koko yhteiskunnan. Suomi suistui taloudelliseen taantumaa, huoli terveydestä ja työpaikoista kasvoi. Kovimmin kriisi iski niihin, joilla jo ennen koronaa meni huonosti.

Lukemattomat suomalaiset ruoka-aputoimijat auttavat pienituloisia ja heikossa asemassa olevia kansalaisia pärjäämään, kun tulot eivät riitä menoihin ja ruoka uhkaa loppua. Vaikeudet korostuvat taloudellisen taantumaa kohdatessa. Koronakriisin seurauksena moni turvautui ruoka-apuun ensimmäistä kertaa. Valmiiksi hauraassa asemassa olevat kärsivät kriisitilanteissa muita enemmän. Tiedotusvälineet ovat keväästä asti kertoneet koronakriisin kasvattaneen ruoka-avun asiakasmäärää, haastaneen toimintatapoja ja aiheuttaneen ylijäämäruoan saatavuuteen ongelmia (mm. Kaleva 19.8.2020; Yleisradio 8.9.2020; A-studio 16.9.2020).

Ruoka-aputoimijoiden kannalta merkittävintä oli asiakasmäärien kasvu: heinäkuussa 2020 julkaistussa sosiaalibarometrissa kolme neljästä sosiaalityöntekijästä kertoo ruoka-avun tarpeen lisääntyneen. Yllättävään tilanteeseen ajautuneet ihmiset turvautuivat kolmannen sektorin toimijoihin. Toimeentulotukea hakuvien määrä ei samanaikaisesti lähtenyt kasvuun. Itse asiassa toimeentulotukea hakeneiden määrä jopa hieman laski verrattuna vuoden 2019 kevääseen (Helsinki GSE Tilannehuone 28.5.2020).

Tässä tutkimusraportissa koronakevättä 2020 tarkastellaan ruoka-aputoimijoiden näkökulmasta. Koronakevällä tarkoitamme 2020 vuoden maaliskuun alun ja kesäkuun lopun välistä ajanjaksoa. Selvitämme, millaisia vaikutuksia koronakriisillä oli suomalaisen ruoka-aputoimintaan tällä ajanjaksolla. Tutkimuskysymyksemme ovat:

- miten ruoka-aputoimijat selviytyivät keväästä 2020?
- miten asiakasmäärät muuttuivat keväällä 2020?
- miten ylijäämä- tai lahjoitusruokaa riitti jaettavaksi keväällä 2020?
- mitä ruoka-aputoimijat toivovat tehtävän, että avuntarve vähenisi?

Lähestymme näitä tutkimuskysymyksiä sekä laadullisin että määrällisin menetelmin. Tutkimuksen laadullisena aineistona käytämme *Osallistava yhteisö* -hankkeen ja Sininauhaliiton järjestämien ruoka-aputoimijoiden verkkotapaamisten kokousmuistiinpanoja maaliskesäkuulta 2020 ja määrällisenä aineistona keräämämme kyselyaineistoa *Kysely koronakriisin vaikutuksista ruoka-aputoimijoille*, johon saimme 186 vastausta eri puolilta Suomea.

Tämän tutkimusraportin ensimmäisessä luvussa esittelemme lyhyesti suomalaista ruoka-aputoimintaa ja aikaisempaa tutkimustietoa ruoka-apuun turvautuvien määrästä. Toisessa luvussa esittelemme tutkimusaineistot ja menetelmät, kolmannessa raportoimme tulokset. Tulosten yhteenvedon jälkeen pohdimme, millaisia muutoksia suomalaisessa yhteiskunnassa tulisi tehdä, jotta ruoka-avun tarve vähenisi. Pohdimme myös, miten ruoka-aputoimijoiden työmäärä pysyisi kohtuullisena kriisistä huolimatta ja koronan aiheuttamasta taloustaantumasta toivuttaessa.

Ruoka-aputoiminta nyky-Suomessa

Hyväntekeväisyysperustainen ruoka-apu vakiintui 1990-luvun laman seurauksena pienituloisten ja hädänalaisten kansalaisten auttamismuodoksi. Pitkittynyt köyhyys on ylläpitänyt ruoka-avun kysyntää hyvienkin taloudellisten suhdanteiden vallitessa 2000-luvun Suomessa. Tänä päivänä ruoka-avussa näkyy työttömiin huono-osaisuuden lisäksi myös lapsiperheiden, eläkeläisten ja maahanmuuttajien köyhyys ja huono-osaisuus. (Silvasti & Karjalainen 2015; Ohisalo & Saari 2014; Lehtelä & Kestilä 2014.)

Ruoka-aputoimintaa toteuttavat pääosin yhdistykset ja seurakunnat. Viimeisten arvioiden mukaan ruoka-aputoimijoita on Suomessa yli tuhat (Valkoniemi 2019). Ruoka-apua annetaan jakamalla elintarvikkeita tai tarjoamalla aterioita yhteisöllisissä ruokailuissa. Usein ruoka-aputoiminnassa yhdistyvät sekä yhteinen ateria, että kotiin vietävät elintarvikkeet.

Ruoka-apu kytkeytyy köyhyyden ja huono-osaisuuden lisäksi tiiviisti kiertotalouteen ja ruokahävikin torjuntaan. Luonnonvarakeskuksen (2020) selvityksen mukaan Suomessa jaetaan ruoka-apua vuosittain 18–22 miljoonaa kiloa. Jaettavasta ruoasta 85–90%, eli 16–20 miljoonaa kiloa arvioidaan olevan elintarvikkealalla syntynyttä ruokahävikkiä.

Ruoka-aputoiminnasta on tullut viime vuosina aikaisempaa monimuotoisempaa. Monet ruoka-aputoimijat tarjoavat asiakkailleen ruoan lisäksi esimerkiksi keskusteluapua, neuvontaa tai ryhmätoimintaa (Salonen 2016). Monimuotoisuutta lisäämällä tavoitellaan ruoka-avun saajien hyvinvoinnin ja osallisuuden vahvistumista. Toimintaan kuuluu usein myös työllisyyden edistämisen tavoitteita, kuten esimerkiksi Tampereen *Kierto-hankkeessa*, Vantaan *Yhteisessä pöydässä* ja Helsingin *Stadin Safkassa*.

Ruoka-aputoimijoiden verkostoituminen ja yhteistyö on lisääntynyt 2010-luvulla. Samalla tavanomaista ja perinteistä ruoka-apuverkostoa pidemmälle organisoidut keskitetyt toimintamallit ovat yleistyneet. Ruoka-aputoimijoiden lahjoitus- ja hävikkiruokavarastoina toimivia logistiikkakeskuksia, eli niin sanottuja hävikkiterminaaleja, on perustettu eri puolille Suomea. Keskitettyjen mallien myötä monet kunnat ovat ottaneet aiempaa suuremman vastuun alueensa ruoka-aputoiminnassa ja osallistuneet taloudellisesti sen kehittämiseen. Ruoka-avun kentällä on myös otettu käyttöön yhteinen verkkopalvelu *Ruoka-apu.fi*. Ruoka-aputapahtumistaan ilmoittaa palvelussa tätä kirjoittaessa reilut 380 ruoka-aputoimijaa.

Kuinka paljon ruoka-apuun turvaudutaan?

Tilastokeskuksen (2019) mukaan Suomessa oli 856 000 henkilöä köyhyys- tai syrjäytymisriskissä vuonna 2018. Tällä tarkoitetaan, että henkilö kuuluu suhteellisesti pienituloiseen, vajaatyölliseen tai vakavaa aineellista puutetta kokevan kotitalouteen. Köyhyys on entistä harvemmin tilapäistä. Köyhyyden pitkittymisestä, sen muuttumisesta ylisukupolviseksi ja kohdistumisesta tiettyihin ihmisryhmiin on tullut merkittävä yhteiskuntapoliittinen kiinnostuksen kohde. Tässä yhteydessä myös ruoka-apuun turvautumisen määrästä on kehittymässä köyhyysmittari, jota on syytä seurata yhteiskunnallisten muutosten ja mullistusten yhteydessä. Valitettavasti ruoka-apuun turvautumisen määrästä on vain vähäisesti numerotietoa.

Suomalaisen ruoka-avun erityispiirre on, että apua jaetaan pääasiassa ilman tarveharkintaa tai rekisteröitymistä avunsaajaksi (Silvasti & Karjalainen 2015). Apua on toisin sanoen mahdollista hakea sekä anonyymisti että ilman todistustaakkaa heikosta taloudellisesta tilanteestaan. Asiakkaiden rekisteröitymispakon tai heidän taloudelliseen tilanteeseensa perustuvan harkinnan pelätään karkottavan hädänalaisia ruoka-avun parista. Asiakasrekisterien keräämistä pienituloisista ja huono-osaisista avunsaajista on pidetty sopimattomana suomalaisen hyvinvointivaltioon.

Koska asiakasrekisterejä ei ole, ei ruoka-apuun turvautuvien lukumääristä ole saatavilla kattavia tilastoja. Apua jakavien vapaaehtoistoimijoiden monimuotoinen ja tilkkutäkkimäiseksi kuvailtu kenttä ei tuota numerotietoja asiakkaistaan. *Avun tilkkutäkki* -tutkimusraportissa (Ohisalo ym. 2013) esitetyn karkean arvion mukaan parikymmentätuhatta asiakasta turvautui säännöllisesti ruoka-apuun Suomessa. Tämä lukema on muodostettu ruoka-apu toimijoita haastattelemalla.

Satunnaisesti ruoka-apuun turvautuvia on edellä mainittua arviota huomattavasti enemmän. Väestötutkimukseen perustuva Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen *HYPA*-kyselytutkimuksessa arvioidaan, että ruoka-apuun turvautuu noin kaksi prosenttia suomalaisista vuosittain (Lehtelä & Kestilä 2014, 274). Tämä tarkoittaa reilua 80 000 suomalaista. Kyselyn mukaan 2,3 prosenttia vastanneista oli turvautunut ruoka-apuun vähintään kerran viimeisen 12 kuukauden aikana vuonna 2013.

Toistaiseksi luotettavimpana ruoka-aputilastona voidaan pitää Ruokaviraston raportteja vähävaraisille tarkoitettun EU-ruoka-avun jakamisesta. Jaon suorittavat kumppaniorganisaatiot raportoivat vuonna 2018 yhteensä 281 330 henkilön

saaneen EU-ruoka-apua. Vuonna 2017 EU-ruoka-apuun turvautui 284 352 asiakasta (Ruokavirasto 2020). Ruokaviraston tietojen mukaan Suomessa jaetaan vuonna 2020 1,96 miljoonaa kiloa EU-ruoka-apua. EU-ruoka-avun jakelun toteuttaa 21 kumppaniorganisaatiota paikallisyhdistyksineen. Moni yhdistys ja seurakunta jakaa EU-ruoka-apua hävikkiruuan ohella. EU-ruoka-avun jakaminen on kuitenkin vain pieni osa ruoka-avun kokonaisuutta Suomessa.

Moni ruoka-avun saaja asioi useamman kuin yhden organisaation toimipisteessä. On mahdollista, että Ruokaviraston raportoimassa asiakasmäärässä on mukana saman asiakkaan useita käyntejä. Päällekkäisyys eri organisaatioiden kautta apua saaneissa on hyvin todennäköinen.

Yllä esitetyistä luvuista voimme päätellä, että Suomessa ruoka-apuun turvautuu noin 100 000–200 000 henkilöä vuosittain. Välillisesti avunsaajia on tätäkin enemmän. Ruoka-avusta hyötyy moni sellainenkin, joka ei itse käy ruokakassia hakemassa. Ruoka viedään kotiin ja siitä saavat myös perheenjäsenet ja läheiset.

Ruoka-avun saajien määrä on kasvanut viime vuosina

Tilanteessa, jossa ruoka-apuun turvautuvien kokonaismäärää ei tiedetä, on vaikea myöskään arvioida tarkasti avunsaajien määrän muutoksia. Arviot määrien kasvusta perustuvat useimmiten yksittäisten ruoka-aputoimijoiden haastatteluihin. Osa ruoka-aputoimijoista pitää kirjaa päivittäin tai viikoittain kohtaamiensa asiakkaiden lukumääristä.

Luonnonvarakeskuksen tutkimusryhmä haastatteli keväällä 2018 kahdeksan suuren ruoka-aputoimijan edustajia sekä lähestyi 100 muuta ruoka-aputoimijaa verkkokyselyin. Selvityksen mukaan ruoka-apujärjestöjen kävijämäärissä on ollut kasvua viime vuosien aikana. Reilut 60 prosenttia haastatelluista kertoi kävijämäärän kasvaneen ja 35 prosentin mukaan se oli pysynyt ennallaan tai lähes ennallaan. Vain 3 prosenttia (kolme haastateltua) kertoi kävijämääränsä laskeneen. Verkkokyselyssä ei selvitetty, kuinka paljon kävijämäärät ovat kasvaneet, joten tulokset ovat laadullisia. Kasvu ei rajoittunut pelkästään suuriin kaupunkeihin, vaan sitä ilmeni melko tasaisesti kuntien koosta ja maantieteellisestä sijainnista riippumatta. (Luonnonvarakeskus 2020.)

Työttömien keskusjärjestön *Jäsenyhdistysten ruokajakelu* -selvityksen (2020) mukaan ruoka-avun kysyntä on lisääntynyt viime vuosina, ja ruokajakelutoiminta on vakiintunut osaksi yhdistysten toimintaa. Ruoka-avun saajien määrän kasvua selitetään pääosin eläkkeiden ja työttömyysturvan alhaisella tasolla, korkeilla asu-

miskustannuksilla sekä lisääntyneillä päihde- ja mielenterveysongelmissa. Ruokaa jaetaan yhdistyksissä myös useammin kuin aiemmin, tyypillisesti 3–5 kertaa viikossa.

Valtionavustuksen vaikutus järjestöjen ruoka-avustustyöhön -arviointiraportin (Valkoniemi 2019) mukaan, ruoka-apua toteuttavat järjestöt näkevät, että heidän toimintansa suurin haaste on jatkuva kysynnän kasvu (61 % vastaajista). Valtaosa arviointiin osallistuneista ruoka-aputoimijoista (77 %) ilmoitti, että ruoka-avun tarve on kasvanut vuosina 2017–2018. Raportin mukaan kasvuun ovat vaikuttaneet avustustoimintaa selkeyttäneet viranomaisohjeet (Eviran ohjeistus elintarvikkeiden antamista hyväntekeväisyyteen 2013 ja 2017 ja elintarvikealan omat ohjeistukset ja suositukset 2013 alkaen), pitkittynyt taloustaantuma (2008–2016), toimeentulotukijärjestelmän muutokset (2017) sekä ruoka-aputoimijoiden järjestäytyminen ja toiminnan kehittäminen (2015 alkaen).

Tutkimusaineistot- ja menetelmät

Tämän tutkimuksen **laadullisena tutkimusaineistona** käytämme *Osallistava yhteisö* -hankkeen ja Sininauhaliiton järjestämien ruoka-aputoimijoiden *Ruoka-apu poikkeusaikana* -verkkotapaamisten kokousmuistiinpanoja maalis-kesäkuulta 2020. Kevään 11 verkkotapaamiseen osallistui yhteensä 131 ruoka-aputoimintaa edustavaa henkilöä eri puolilta Suomea.

Ruoka-apu poikkeusaikana -tapaamisten järjestäjinä ja koollekutsujina toimivat Kirkkopalvelut ry:n *Osallistava yhteisö*- ja Sininauhaliiton *Ruoka-apu ja osallisuus* -hankkeet. Tarkoituksena oli koota ruoka-aputoimijoita keskustelemaan, jakamaan ajatuksia ja kysymään ajankohtaisia kysymyksiä liittyen ruoka-avun järjestämiseen poikkeusaikana. Tapaamismuistiot kirjasi Sininauhaliiton Anne Hyyrinen. Muistioita täydennettiin kokouskeskusteluilla, eli verkkotapaamisten osallistujien kokouksen aikana kirjoittamalla kysymyksillä ja kommentteilla. Kolmannesta kerrasta lähtien tapaamisissa koottiin tilannekuvaa ruoka-apukentän havainnoista Valtioneuvoston tilannekeskukselle. Kaikissa tapaamisissa oli myös ajankohtaisia alustuksia, joista vastasivat mm. Ruokaviraston, Kansalaisareenan, STEAn ja Marttaliiton asiantuntijat.

Toisena tutkimusaineistona käytämme kesällä 2020 keräämäämme **verkko-kyselyaineistoa** *Kysely koronakriisin vaikutuksista ruoka-aputoimijoille*. Kysely toimitettiin sähköpostitse 825 suomalaiselle ruoka-aputoimintaan osallistuvalla henkilölle kesäkuun 2020 loppupuolella. Vastaaminen tapahtui anonymisti. Vastaajia oli 188. Kaksi vastausta hylättiin, sillä heillä ei ollut ruoanjakoa tutkimuksen ajankohtana. Tutkimuksen $N = 186$. Vastausprosenttia ei laskettu. Vastausprosentin laskeminen ei ole mielekäästä, sillä tutkimuksen vastauslinkkiä oli mahdollista toimittaa eteenpäin. Tämä oli tietoinen valinta, jonka avulla halusimme tutkimuksen tavoittavan mahdollisimman suuren määrän ruoka-aputoimijoita.

Kyselylomakkeen avovastauksia ja verkkotapaamisten kokousmuistiinpanoja analysoitiin temaattisen sisällönanalyysin avulla, keräämällä aineiston avovastauksissa toistuvasti esiintyviä teemoja *Excel*-taulukkoon. Taulukoinnin yhteydessä teemat myös kvantifioitiin. Verkkotapaamisten muistioista havainnoitiin toistuvia teemoja. Sisällönanalyysi toteutettiin aineistolähtöisesti pyrkimällä tiivistämään aineistossa yleisimmin ilmenevät ja kaikista ilmeisimmät seikat.

Kyselylomake tallennettiin *Survey Monkey* -verkkopalveluun. Vastauksien suoria jakaumia tarkasteltiin palvelun oman analyysityökalun avulla ja niitä ris-

tiintaulukoitiin *Excel*-taulukkolaskentaohjelman avulla. Verkkokyselyaineistomme vastaajien jakauma paikkakunnan koon mukaan osoittaa, että olemme tavoittaneet vastaajia hyvin erilaisilta paikkakunnilta (ks. taulukko 1.). Yli puolet (52 %) vastaajista oli alle 30 000 asukkaan kunnasta tai kaupungista, viidennes (19 %) yli 200 000 asukkaan kaupungista.

Taulukko 1. "Minkä kokoisella paikkakunnalla pääasiassa toimitte?"

	(%)	N
Yli 200 000 asukkaan	19,4	36
100 000 - alle 200 000 asukkaan	8,6	16
50 000 - alle 100 000 asukkaan	12,9	24
30 000 - alle 50 000 asukkaan	7,5	14
alle 30 000 asukkaan	51,6	96
Yhteensä	100	186

Koronakriisin vaikutukset ruoka-apu-toimintaan

Koronaviruspandemian seurauksena asetetut poikkeusajan toimintaohjeet astuivat voimaan maaliskuun 2020 puolivälissä. Yleisötilaisuuksiin kohdistettiin tiukat rajoitustoimet. Aluehallintoviraston ohjeistuksen mukaan ruoka-aputoimintaa ei kuitenkaan rinnastettu yleisötilaisuuksiin, joten toimintaa voitiin toteuttaa hygienia- ja turvallisuusohjeita noudattaen. Poikkeustilanteen vaikutukset ruoka-aputoiminnan järjestämiseen olivat kuitenkin merkittävät.

Rajoitusten myötä riittävien turvavälien pitämisestä tuli huolehtia, julkiset kokoontumiset rajoitettiin korkeintaan kymmeneen henkilöön ja kokoontumistiloja suljettiin. Koronaviruksen riskiryhmiä ja yli 70-vuotiaita koskivat muita tarkemmat suositukset. Huomionarvoista on, että sekä ruoka-avun jakelijoissa että asiakkaisissa ikääntyvät ja riskiryhmäläiset ovat yliedustettuina.

Korona-ajan ruoka-aputoiminnasta on toistaiseksi hyvin vähän tutkimustietoa. Espoon kaupunki (2020) julkaisi Suomen kunnista ensimmäisenä oman selvityksensä koronan vaikutuksista kaupungin ruoka-aputoimintaan. Selvityksen mukaan koronakriisi lisäsi ruoka-avun tarvetta ja avun merkitys asiakkaiden pärjäämiselle korostui. Espoon raportissa nostetaan esiin myös hävikkiruoan saatavuuden ongelmia. Poikkeusajan ruoka-aputoiminnan onnistumisessa ratkaisevana nähtiin yhdistysten sopeutumiskyky sekä yhteistyöverkosto, jonka avulla pystyttiin vastaamaan muuttuvan tilanteen tuomiin haasteisiin.

Lastensuojelun keskusliiton (2020) mukaan koronakriisi vaikeutti monien lapsiperheiden arkea ja toimeentuloa. Niukkuutta kokevien lapsiperheiden määrä kaksinkertaistui selvityksen mukaan koronakriisin seurauksena. Aiemman tutkimuksen mukaan jo ennen koronakriisiä lapsiperheitä oli ruoka-avun saajista jopa 40 prosenttia ja he turvautuivat ruoka-apuun muita asiakasryhmiä säännöllisemmin (Laihiala 2020).

Osallistava yhteisö -hanke ja Sininauhaliitto järjestivät kevään ja kesän 2020 aikana ruoka-aputoimijoille *Ruoka-apu poikkeusaikana* -verkkotapaamisia. Tapaamiset olivat luonteeltaan vertaistapaamisia ja niihin olivat tervetulleita kaikki Suomen ruoka-aputoimijat. Näiden tapaamisten pohjalta syntyi myös *Turvallinen ruokajakelu* -ohje (<https://ruoka-apu.fi/korona/>) korona-aikana ruoka-apua järjestäville.

Verkkotapaamisiin osallistuneet ruoka-aputoimijat ryhtyivät heti poikkeusajan ohjeiden tarkennuttua mukauttamaan toimintaansa täyttämään uudet vaatimukset. Monimuotoisesta, osallistavasta ja kohtaavasta toiminnasta siirryttiin hätäavun antamiseen. Yhteisölliset ruokailut suljettiin ja ruokajakelujen

toimintatapoja muutettiin. Turvallisuus- ja hygieniaohteisiin tutustuttiin tarkasti ja ratkaisuja etsittiin jakelutilanteen nopeuttamisesta, toiminnan hajauttamisesta useampiin toimipisteisiin, jakoaikojen pidentämisestä, asioinnista ajanvarauksella ja ruoka-avun kotiin kuljettamisesta. Elintarvikkeiden käsittelyyn ja jakeluun etsittiin keinoja turvata entistä parempi hygienia.

Uudenlaista alueellista yhteistyötä kehittyi yhdistysten, kuntien ja seurakuntien kesken, kertoivat verkkotapaamisiin osallistuneet ruoka-aputoimijat. Monelle paikkakunnalle perustettiin hätäapu- ja neuvontanumeroita, joiden kautta avuntarvitsijat saivat neuvontaa ja tietoa. Neuvontanumeroihin soittamalla pystyi tiedustelemaan alueen ruoka-apua tai tilaamaan ruoka-apua kotiin kuljetettuna. Poikkeusoloihin soveltuviksi avustustiloiksi löydettiin uusia ratkaisuja. Monissa paikoissa ruokaa jaettiin ulkona. Joissain kunnissa esimerkiksi kunnan työntekijät valjastettiin kotiin kuljetettavan ruoka-avun toimituksiin. Ruoka-avun jatkuminen poikkeuksellisissa oloissa turvattiin yhteistyön avulla.

Tiedottaminen, viestintä ja asiakasryhmien tavoittaminen puhuttivat ruoka-aputoimijoita koronakevään aikana. Kohtaamispaikkojen ja päiväkeskusten sulkeuduttua asunnottomien ja ikääntyneiden

tavoittaminen vaikeutui. Moni otti ensimmäistä kertaa sähköiset tiedotuskanavat käyttöön. Tavoittamisen suhteen eniten huolta herättivätkin avunsaajat, jotka eivät käyttä tai osaa käyttää digitaalisia välineitä. Tietoa annettiin myös ruoka-avun yhteydessä. Huomattiin, että ruokakassiin voi pakata myös hygieniasta, koronatilanteesta ja alueen palvelunumeroista kertovia tiedotteita. Heikossa asemassa oleville asiakkaille onkin tärkeä antaa myös koronavirukseen ja tartunnoilta suojautumiseen liittyvää tietoa.

Ruoka-aputoimijat kertoivat verkkotapaamisissa avuntarpeen kasvusta aina koronakevään alusta kesäkuulle asti. Huhtikuun alussa monet toimijat puhuivat jo kaksinkertaistuneista asiakasmääristä. Joukossa kerrottiin olevan paljon ensimmäistä kertaa ruoka-apuun turvautuvia. Erityisesti lapsiperheiden määrä kasvoi. Asiakasprofiili monimuotoistui: aiemmin ruoka-apuun turvautuneiden lisäksi joukossa olivat nyt juuri lomautetuksi tai työttömäksi jääneet sekä pienituloiset perheet, joiden talous ei kestänyt etäkoulun myötä kasvaneita ruokakuluja. Yksi uusi ryhmä olivat pienyrittäjät, sillä monen yrittäjän yritystoiminta keskeytyi ja tulot romahtivat. Kesän koittaessa myös moni kesätöitä vaille jäänyt opiskelija turvautui ruoka-apuun.

Kevään aikana ruoka-aputoimijat kertoivat ruoka-avun saajien huolista: jakaminen, yksinäisyys, ikääntyneiden ja riskiryhmiin kuuluvien eristäytyneisyys, heikot digitaidot sekä päihteiden käytön ja väkivallan lisääntymisen kotitalouk-

sisä. Asiakkaita kohtaava työ väheni merkittävästi monimuotoisen ruoka-avun muuttuessa hätäavuksi. Moni ruoka-apuun turvautuva tarvitsisi apua löytääkseen muut tarvitsemansa palvelut ja etuudet. Verkkotapaamisiin osallistuneet ruoka-aputoimijat toivoivat moniammatillista yhteistyötä kuntien ja järjestötoimijoiden välille, jotta asiakkaan tarpeet tunnistettaisiin kokonaisvaltaisesti, eikä tarve ruoka-avulle pitkittyisi tarpeettomasti.

Poikkeustilan jatkuessa kasvoi huoli asunnottomista ja päihteidenkäyttäjistä, jotka jo ennen korona-aikaa olivat säännöllisen ruoka-avun tarpeessa. Heidän tilanteensa heikentyi entisestään, eikä moni ollut peseytynyt tai syönyt lämmintä ateriaa jopa kuukausiin. Samaan aikaan mediassa kerrottiin mielenterveys- ja päihdepalvelujen puhelin- ja digipalvelujen ruuhkautuneen.

Ruoka-aputoiminnan järjestämistä koronakeväänä vaikeuttivat myös hävikkiruoan saamisen epävarmuus ja pula vapaaehtoisista. Ruoka-avun vapaaehtoisuustoiminnassa on mukana paljon yli 70-vuotiaita, joiden korvaaminen oli haastavaa poikkeusaikana. Alkukevällä yksityishenkilöiden ja kaupallisten tahojen auttamisen halu kuitenkin lisääntyi, mikä auttoi turvaamaan avun riittävyttä. Kesän lähestyessä auttamisinto vaikutti hiipuvan, vaikka ruoka-avun asiakasmäärät olivat monien toimijoiden mukaan yhä normaalia kevättä suurempia.

Kesäkuun alun verkkotapaamisessa ruoka-aputoimijat pohtivat, kuinka työtömyyden, lomautusten ja eristytymisen kerrannaisvaikutukset tulevat vaikeuttamaan heikossa asemassa olevien arkea vielä pitkään. Kevään kokemusten perusteella ruoka-aputoimijat toivoivat, että jatkossakin edistetään yhteistyötä paikallisten yhdistysten, seurakuntien ja kuntien välillä. Ruoka-aputoimijat toivovat, että yhteistyön avulla koronakevään aikana ruoka-apuun turvautuneet kotitaloudet pääsisivät yli vaikeista ajoista, ilman että uusia pitkäaikaisasiakkuuksia pääsee syntymään.

Asiakasmäärien muutokset

Tutkimuksemme verkkokyselylomakkeessa asiakasmäärien muutoksia selvitettiin kolmella kysymyksellä. Näistä ensimmäisessä kysyimme asiakasmäärän muutosta maalis-huhtikuussa normaaliin maalis-huhtikuuhun verrattuna ja toisessa muutosta touko-kesäkuussa normaaliin vastaavaan ajanjaksoon verrattuna. Kolmannessa kysymyksessä tiedustelimme vastaavasti, miltä vuoden 2020 ensimmäinen puolikas (tammikuusta kesäkuun loppuun) vaikuttaa verrattuna vuoden 2019 samaan ajanjaksoon.

Taulukko 2. "Jos vertaat normaaliin maalis- huhtikuuhun, miten koronaviruksen vaikutti teidän jakaman ruoka-avun asiakasmääriin maalis-huhtikuussa 2020?"

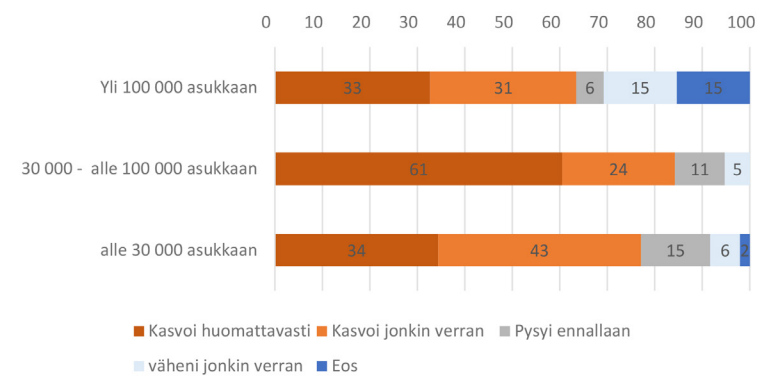
	(%)	N
Asiakasmäärä kasvoi huomattavasti	39,3	73
Asiakasmäärä kasvoi jonkin verran	35,5	66
Asiakasmäärä pysyi ennallaan	11,3	21
Asiakasmäärä väheni jonkin verran	8,6	16
En osaa sanoa	5,4	10
Yhteensä	100	186

Asiakasmäärät kasvoivat koronaviruksen seurauksena erityisen paljon maalis-huhtikuussa: kolme neljästä (75 %) ilmoitti asiakasmäärän kasvaneen tuona ajanjaksona. Vastaajista 39 prosenttia koki asiakasmäärän kasvaneen huomattavasti ja 36 prosenttia jonkin verran. Vain 11 prosentin mukaan asiakasmäärä pysyi ennallaan. Alle kymmenes vastaajista (9 %) kertoi asiakasmäärän vähentyneen.

Kysymyksen yhteydessä oli avovastausvaihtoehto, johon vastasi 93 vastaajaa. Useat kertoivat arvionsa asiakasmäärien kasvun suuruudesta, osa myös tarkkoja lukemia. Monien kommenttien perusteella asiakasmäärä joko noin kaksinkertaistui tai jopa kolminkertaistui. Moni ilmoitti syyksi kokonaan uudet apua tarvitsevat asiakkaat.

Pieni osa ilmoitti asiakasmäärän puolestaan pienentyneen esimerkiksi ikään-tyneiden vakiasiakkaiden poistumisen myötä. Muutama ilmoitti asiakasmäärän vähentyneen, sillä avun jakajina he vaativat ajanvarauksen ja/tai jakoivat kasseja vain riskiryhmään kuuluville. Osassa selitettiin tarkemmin, miksi vastaukseksi oli

valittu eos-vaihtoehto. Tyypillinen syy ”ei-osaa-sanoa” -vastauksiin oli organisatiossa tapahtuneet muutokset koronarajoitusten seurauksena.

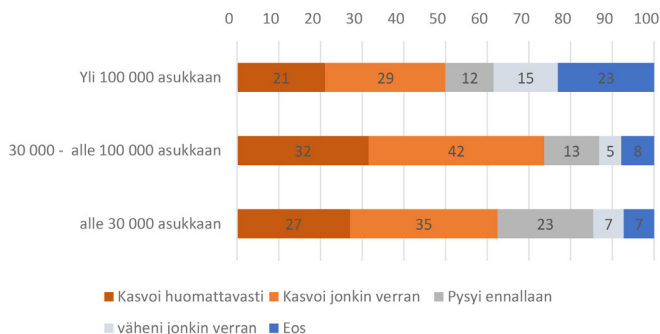
Kuvio 1. Ruoka-aputoimijoiden raportoima asiakasmäärien muutos maalis-huhtikuussa 2020 paikkakunnan koon mukaan (%). (N = 186)

Ruoka-avun asiakasmäärät kasvoivat maalis-huhtikuussa kaikenkokoisilla paikkakunnilla (kuvio 1.). Kasvu oli sekä yleisintä että rajuinta keskisuurissa kaupungeissa (30 000–100 000 asukasta). Yli 100 000 asukkaan paikkakunnilla korostuu ”ei osaa sanoa” -vastausten määrä, sillä erityisesti pääkaupunkiseudun suurissa kaupungeissa ruoka-apua organisoitiin uudelleen niin, ettei vertailu edellisen vuoden vastaavaan ajanjaksoon ole mahdollista.

Taulukko 3. ”Entä jos vertaat normaaliin touko-kesäkuuhun, miten koronaviruksen vaikutti teidän jakaman ruoka-avun asiakasmääriin touko-kesäkuussa 2020?”

	(%)	N
Asiakasmäärä kasvoi huomattavasti	26,3	49
Asiakasmäärä kasvoi jonkin verran	35,0	65
Asiakasmäärä pysyi ennallaan	17,7	33
Asiakasmäärä väheni jonkin verran	9,1	17
En osaa sanoa	11,8	22
Yhteensä	100	186

Useat ruoka-avunjakajat kohtasivat tavanomaista touko-kesäkuuta suuremman avuntarpeen touko-kesäkuussa 2020 (ks. taulukko 3.). Yhteensä 61 prosenttia vastaajista kertoi asiakasmäärän kasvaneen. Neljänneksellä (26 %) asiakasmäärä kasvoi huomattavasti ja reilulla kolmanneksella (35 %) jonkin verran. Niiden osuus, joilla asiakasmäärä oli tavallista pienempi, oli 9 prosenttia. En osaa sanoa -vastanneiden reilu osuus (12 %) johtuu tällä ajanjaksolla erityisesti siitä, että mukana oli sellaisten jakopisteiden toimijoita, jotka eivät jakaneet ruokaa touko-kesäkuussa koronarajoitusten takia. Touko-kesäkuun asiakasmäärä säilyi ennallaan 18 prosentilla vastaajista. Myös tähän kysymykseen sai halutessaan kirjoittaa tarkennuksen. Näitä vastauksia oli 63. Useiden vastaajien mukaan varsinkin jakson loppupuolella kesäkuussa asiakasruuhka oli korona-kevään alkua pienempää, mutta edelleen selvästi suurempaa kuin normaalitilanteessa.

Kuvio 2. Ruoka-aputoimijoiden raportoima asiakasmäärien muutos touko-kesäkuussa 2020 paikkakunnan koon mukaan (%). (N = 186)

Touko-kesäkuun asiakasmäärien kasvu oli yleisintä keskisuurissa, 30 000–100 000 asukkaan kaupungeissa (ks. kuvio 2.). Näissä kolme neljästä (74 %) raportoiti asiakasmäärän kasvaneen. Pienemmillä paikkakunnilla (alle 30 000 asukasta) ruokaa jakavista toimijoista 62 prosenttia oli havainnut asiakasmäärän kasvaneen ja suurimmilla, yli 100 000 asukkaan paikkakunnilla puolet (50%). Yli 100 000 asukkaan paikkakunnilla puolestaan korostuu jälleen ”ei osaa sanoa” -vastauksen määrä, sillä näissä kaupungeissa ruoka-avun jakamisen tapoja organisoiitiin uudelleen niin, ettei vertailu edellisen vuoden vastaavaan ajanjaksoon ollut mahdollista. Lisäksi suurissa kaupungeissa oli muita kaupunkeja enemmän niitä toimijoita, jotka ilmoittivat asiakasmääränsä syystä tai toisesta vähentyneen

touko-kesäkuun aikana. Tyypillinen selitys tähän oli asiakasmäärän putoaminen koronarajoitusten seurauksena, sillä riskiryhmiin kuuluvat vakiasiakkaat jättivät tulematta ruoanjakeiluun.

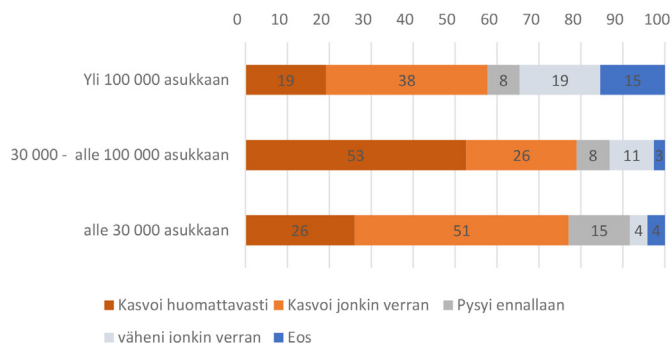
Kuten jo aikaisemmin mainitsimme, muutama ruoka-aputoimija ei ollut järjestänyt avustustoimintaa joko maalis-huhtikuussa tai touko-kesäkuussa 2020 ollenkaan: syynä olivat koronaviruksen aiheuttamat toimintamuutokset. Pieni osa vastaajista puolestaan oli niitä, jotka olivat aloittaneet ruokajakelutoiminnan koronaviruksen aikana. Myös näiden vastaajien osuus selittää ”ei osaa sanoa”-vastausten määrää, ja heitä oli erityisesti suurissa kaupungeissa.

Voidaksemme tarkastella asiakasmäärien kasvua paremmin, kysyimme myös sitä, miltä vuoden 2020 ensimmäinen puolikas (tammikuusta kesäkuun loppuun) vaikuttaa asiakasmäärien suhteen edelliseen vuoteen verrattuna (ks. taulukko 4.).

Taulukko 4. Asiakasmäärän muutos vuoden 2020 ensimmäisenä puoliskona

	(%)	N
Asiakasmäärä kasvoi huomattavasti	29,6	55
Asiakasmäärä kasvoi jonkin verran	42,5	79
Asiakasmäärä pysyi ennallaan	11,3	21
Asiakasmäärä väheni jonkin verran	9,7	18
En osaa sanoa	7,0	13
Yhteensä	100	186

Yli seitsemän kymmenestä (72 %) oli sitä mieltä, että asiakasmäärä kasvoi, 30 prosenttia vastasi, että huomattavasti ja 42 prosenttia, että jonkin verran. Kymmenen prosenttia puolestaan koki asiakasmäärän vähentyneen ja 11 prosenttia asiakasmäärän säilyneen ennallaan.

Kuvio 3. Ruoka-aputoimijoiden raportoima asiakasmäärien muutos vuoden 2020 ensimmäisellä puoliskolla paikkakunnan koon mukaan (%). (N = 186)

Koronakevään raju asiakasmäärien kasvu näkyy kuviossa 3 jälleen eniten keskisuurten kaupunkien ruoka-aputoimijoiden kohdalla. Näistä peräti puolet (53 %) ilmoitti asiakasmäärän kasvaneen huomattavasti vuoden 2020 ensimmäisellä puoliskolla edelliseen vuodeen vastaavaan aikaan verrattuna. Vaikka avuntarpeen kasvu oli touko-kesäkuussa myös keskisuurten kaupunkien ruoka-aputoimijoilla maaliskuu-huhtikuuta hieman maltillisempaa, on koko alkuvuoden osalta nähtävissä koronakevään suuri vaikutus asiakasmääriin. Jopa 79 prosenttia 30 000–100 000 asukkaan kaupungeissa toimivista vastaajista raportoi kasvusta. Myös alle 30 000 asukkaan kaupungeissa peräti 77 prosenttia raportoi asiakasmäärän kasvusta; noin puolet koki asiakasmäärän kasvaneen jonkin verran ja neljännes huomattavasti.

Myös yli 100 000 asukkaan kaupunkien ruoka-aputoimijoista reilusti yli puolet (57) ilmoittivat asiakasmäärän kasvaneen vuoden 2020 ensimmäisellä puoliskolla edelliseen vuoteen verrattuna. Suurissa kaupungeissa on pienempiä kaupunkia enemmän toimijoita, jotka eivät jakaneet ruokaa normaalilla tavalla normaaleissa toimipisteissään. Tämä näkyy ei osaa sanoa -vastauksien määrässä, kuten myös edellisten kysymysten kohdalla.

Asiakasmäärien väheneminen koronakriisin seurauksena oli selvästi yleisempää isoissa kaupungeissa kuin pienemmissä kaupungeissa. Isojen kaupunkien toimijat kertoivat asiakasmäärien vähenemisen syyksi poikkeustilanteesta johtuneet muutokset. Yhteisöllisten ruokailujen sulkeminen ja toiminnan pelkistäminen kassijakeluiksi vähensi kävijöitä. Joissakin kaupungeissa ruoanjako siirrettiin koronakevään ajaksi eri tiloihin kuin aikaisemmin. Asiakasmäärän vähenemisen taustalla saattoikin olla viestinnällisiä haasteita: tavoittiko tieto muuttuneesta toiminnasta apuun aiemmin turvautuneet? Voidaan olettaa, että monen pitkäaikaisen asiakkaan avuntarve ei kuitenkaan katkennut koronakevään ajaksi. Aina-kin tietotekniikkaa ja puhelinta käyttämättömien asiakkaiden ongelmana olivat tiedotuksen ja tavoittamisen haasteet.

Ylijäämä- tai lahjoitusruoan riittävyys

Ruoka-aputoimijat tarvitsevat runsaasti hävikkiruokaa toimintansa pyörittämiseksi, sillä vain pieni osa toimijoista jakaa pelkästään EU-ruoka-apua. Tutkimuksessa selvitettiin, oliko ruoan saatavuudessa ongelmia koronakevään aikana. Kriisin alussa heräsi keskustelu siitä, voiko ruoka loppua kaupoista pitkien elintarvikeketjujen seurauksena. Tällä olisi luonnollisesti vaikutusta myös kauppohen ruokahävikin ja hyväntekeväisyystoimijoille lahjoitettavaksi päätyvän ruoan määrään.

Maaliskuun puolessa välissä Suomen hallitus ilmoitti, että maassa vallitsee koronavirustilanteen vuoksi poikkeusolot. Voimaan saatetut päätökset ja suositukset nojasivat valmius- ja tartuntatautilakeihin. Suosituksilla ja rajoitustoimilla oli iso vaikutus suomalaisten arkeen. Poikkeusolojen alussa ruokahävikin lahjoitusmahdollisuuksiin vaikutti useat seikat: Suomalaiset ostivat tavallista suurempia varastoja ruokaa koteihinsa. Etätöihin ja -kouluihin määrätty ihmiset söivät kotona koulu- ja työpaikkaruokailujen sijaan. Ravintoloiden, hotellien ja koulujen sulkeutuminen lisää tilapäisesti lisätä lahjoitusruoan saatavuutta paikallisesti.

Taulukko 5. Miten ruoka-aputoimintanne on saanut ylijäämä- tai lahjoitusruokaa jaettavaksi maaliskesäkuussa vuonna 2020?

	(%)	N
Ruoan saatavuus on ollut hyvä	36,0	67
Ruoan saatavuus on ollut suhteellisen normaalia	44,6	83
Ruoan saatavuus on ollut normaalia vaikeampaa	19,4	36
Yhteensä	100	186

Niin sanotulla hamstraamisella ei ollut pidempiaikaisia vaikutuksia hävikkiruoan saatavuuteen ainakaan kaikissa Suomen kunnissa. Taulukon 5 perusteella vain reilu kolmannes (36 %) vastaajista oli sitä mieltä että hävikki- tai lahjoitusruoan saatavuus oli hyvä koronakriisin aikana. Joka viides (19 %) puolestaan koki, että ruoan saatavuus oli normaalia vaikeampaa. Ruoka-aputoimijoista 45 prosentin mukaan saatavuus säilyi läpi koronakevään suhteellisen normaalina. Joidenkin kaupunkien hävikkiruokatilannetta saattoi kompensoida se, että osa hyväntekeväisyystoimijoista sai merkittävän määrän lahjoitusruokaa esimerkiksi ravintola- ja hotelliketjulta, joiden asiakasmäärät romahtivat.

Tarkastelimme hävikkiruokakysymystä myös paikkakunnan koon mukaan, mutta siinä ei ilmennyt systemaattisia eroja. Hävikkiruoan saatavuusongelma koronakriisin aikana näyttää johtuvan muista seikoista kuin paikkakunnan koosta. Ongelmaa on joissain kaupungeissa selvästi toisia enemmän.

Yleisradion uutinen (8.9.2020) hävikkiruoan saatavuuden eroista muutamissa Suomen kunnissa tukee myös tutkimuksemme havaintoja. Esimerkiksi Tampereella avunsaajien määrä pahimmillaan kolminkertaistui koronakevään aikana ja jäi noin kaksinkertaiseksi kevään muuttuessa kesäksi. Vaikka elintarvikelahjoituksia ei tullut aiempaa vähemmän, avuntarvitsijoiden määrän kaksinkertaistuminen aiheutti elintarviketilan.

Myös Espoon kaupungin raportissa (2020) korostuvat vaikeudet ylijäämäruoan määrän vaihtelussa, saatavuudessa sekä riittävyudessa. Espoossa hävikkiruokaa tuli joka viikko hyvin vaihteleva määrä, eikä ruokaa aina saatu riittävästi. Erityinen pula oli tuoreesta lihasta ja eineksistä. Ongelmat johtuivat lahjoitetun ruoan määrän niukkuuden lisäksi kasvaneesta hakijoiden määrästä myös Espoossa.

Tutkimustuloksemme mukaan hävikkiruokatilanne ei ollut monissa kunnissa yhtä huono kuin Tampereella tai Espoossa. Tämä on joissain määrin positiivinen havainto. Huomionarvoista on kuitenkin se, että jokainen, joka vastasi kysymykseen hävikkiruoan riittävydestä, on peilannut vastauksessaan koronan aikaista tilannetta normaaliin tilanteeseensa. Aiempaan tutkimukseen (mm. Luonnonvarakeskus 2020) peilaten, normaali tilanne ei läheskään aina tarkoita riittävää saatavuutta - ainakaan kaikilla toimijoilla kaikissa kunnissa.

Hävikkiruoan riittävyden ongelmat olivat läsnä jo ennen korona-aikaa. Luonnonvarakeskuksen (2020) tutkimuksessa kävi ilmi, että ainakin puolet ruoka-aputoimijoista toivoisi saavansa enemmän lahjoitusruokaa jaettavakseen. Toive lisäruoan saamisesta oli suurinta maamme suurimpien ruoka-aputoimijoiden keskuudessa; kolme neljästä toivoi saavansa vähintään jonkin verran lisää ruokalahjoituksia.

Ruoka-aputoimijoiden näkemyksiä tilanteen ratkaisemiseksi

“Koronakriisi näytti toivottavasti myös julkisesti, että suomalainen köyhyys ei ole mihinkään hävinnyt, jos nyt ruoka-aputoimijana sen tiesimme muutenkin. Se näytti myös sen, miten helposti hyvinkin toimeentuleva voi kriisissä tipahtaa köyhyyden rajalle.”

Verkkokyselyssämme selvitettiin ruoka-aputoimijoiden ajatuksia siitä, millaisia toimia yhteiskunnassa tulisi tehdä, että ruoka-avun tarve vähenisi. Avoimeen kysymykseen vastasi 127 ruoka-aputoimijaa, eli 68 prosenttia kaikista kyselyyn vastanneista. Ruoka-aputoimijat kytkevät asiakkaidensa avuntarpeen kiinteästi suomalaiseen köyhyyteen ja muistuttavat, että kriisitilanteissa meistä kuka tahansa voi olla vaarassa tipahtaa köyhyyteen. Toimijat tarjosivatkin monia köyhyyden torjumiseen pyrkiviä ehdotuksia ruoka-avun tarpeen kitkemiseksi.

Perusturvan tason korottamisen nosti ratkaisuksi lähes puolet (47 %) kysymykseen vastanneista. Suurimmissa kaupungeissa toimivat mainitsivat tämän hieman muita useammin (56 % vastaajista). Keskisuurissa 30 000–100 000 asukkaan kaupungeissa toimivista avunjakajista vastaavasti muita harvempi (30 % vastaajista). Perusturvan tason korottamiseen liittyvissä vastauksissa mainittiin usein toimeentulotuen tason korottaminen ja perustulon käyttöönottoaminen. Ruoka-aputoimijat toivovat, ettei ruoka-apu jatkossakaan korvaisi oikeutta riittävään toimeentuloon ja huolenpitoon.

Ohjaus- ja neuvontapalvelujen sekä matalan kynnyksen sosiaalipalvelujen vahvistamista pidettiin keinona ruoka-avun tarpeen vähentämiseksi noin joka viidennessä (19 %) vastauksessa. Muun muassa jalkautuvat sosiaalipalvelut ja matalan kynnyksen päihde- ja mielenterveyspalvelut nousivat esiin ruoka-avun tarpeen vähenemiseksi. Tätä perusteltiin sillä, että ne auttavat ruoka-avun saajia kokonaisvaltaisesti parantamalla heidän hyvinvointiaan.

Työllisyyden edistämistä ja joustavien työllisyyspolkujen turvaamista toivoi 14 prosenttia kysymykseen vastanneista ruoka-aputoimijoista. Työllisyyden edistämistoimia toivottiin eniten pienimpien paikkakuntien ruoka-aputoimijoiden vastauksissa (19 %) ja vähiten suurimpien kaupunkien ruoka-aputoimijoiden vastauksissa (100 000–200 000 asukkaan kunnissa 0 vastausta, yli 200 000 asukkaan kunnista 8 % vastauksista).

Perusturvaetuuksien hakemisen byrokratiaa tulisi ruoka-aputoimijoiden

mukaan uudelleentarkastella. Etuuskäsittelyn helpottaminen ja selkeyttäminen nostettiin esiin yhdeksässä prosentissa vastauksista. Osa nosti esille myös työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen sujuvoittamisen. Myös pienten eläkkeiden tason tarkastamista toivoi vastaavasti yhdeksän prosenttia vastaajista.

Taloustaitojen opettamista sekä talous- ja velkaneuvonnan lisäämistä ruoka-avun asiakkaille toivoi noin joka kymmenes. Velkojen järjestely ja maksusuunnitelmien tekeminen luovat toiveikkautta ja uskoa oman tilanteen helpotumiseen tulevaisuudessa.

Muita esille nostettuja toimenpide-ehdotuksia avuntarpeen kitkemiseksi (alle 10 vastausta) olivat lapsiperheiden tukien vahvistaminen, perhe-etuuksien tason tarkistaminen, asumiskulujen hillitseminen, minimipalkkojen korottaminen sekä terveydenhuollon asiakasmaksujen poistaminen vähävaraisilta.

Muutama vastaaja toivoi myös suoraa taloudellista apua ruoka-aputoiminnan järjestämiseen ja ruoka-apupisteiden lisäämistä. Ruoka-aputoiminnan paikalliseen kehittämiseen sekä yhteisöllisten aterioiden ja kohtaamispaikkojen rakentamiseen toivottiin taloudellista tukea. Erityisesti osallistavien työmuotojen ja yhteistyöverkoston tiivistämisen nähtiin palvelevan ruoka-avun saajien tarpeita.

Muita havaintoja koronakevään ajalta

“Ruoka-apua on annettu mielestäni hyvin, mutta onko se tavoittanut kaikkia perheitä? Perheet, jotka ei ole minkään palvelun piirissä, heitä on vaikea tavoittaa... Eli pointti on se, että miten tavoittaa perheet, jotka tarvitsevat apua mutta eivät osaa sitä hakea?”

Kyselyn lopuksi vastaajille annettiin mahdollisuus kertoa vapaamuotoisesti koronakriisin vaikutuksista ruoka-aputoimintaan. Monet aiemmissa tämän tutkimusraportin luvuissa mainitut havainnot saivat lisävahvistusta. Kysymykseen vastasi noin puolet vastaajista (95 vastaajaa). Heistä viidennes (20 vastaajaa) kuvaili vielä aiempaa tarkemmin ruoka-avun tarpeen kasvua kotikunnassaan ja sitä, kuinka monet heidän uusista asiakkaistaan olivat koronakriisin takia turvautuneet ruoka-apuun ensimmäistä kertaa. Useiden vastaajien mukaan ruoka-avun saajien profiili muuttui normaaliaikoja monimuotoisemmaksi; joukkoon tuli uusia keskimääräistä nuorempia, kriisin aikana työttömäksi tai lomautetuksi jääneitä asiakkaita.

Lapsiperheiden heikon tilanteen ja avuntarpeen kasvun nosti jälleen esiin 17 vastaajaa. Moni oli huolissaan myös asunnottomien, päihteiden käyttäjien, eläkeläisten ja ikäihmisten huonontuneesta tilanteesta. Ruoka-avun saajien psyykkisestä jaksamisesta ja avun piiriin pääsemisestä oltiin huolissaan. Tässä tilanteessa ruoka-aputoimijat korostivat, että kohtaamistyö, neuvontapalvelut ja yhteisöllisyys tulisi palauttaa ruoka-aputoiminnan yhteyteen mahdollisimman pian.

Ruoka-aputoimijat toivat esiin lisää korona-ajan avustustyön haasteita (11 vastausta). Hygieni- ja turvallisuusohjeiden puute ja niiden tulkinna vaikeus, sekä hygieniatuotteiden saatavuusongelmat vaikeuttivat toimintaa koronakevään alkupuolella. Ruokajakelussa käytettävät suojatarvikkeet (mm. kasvomaskit ja käsihuuhde) ja elintarvikkeiden pakkaamiseen tarkoitetut muovikassit aiheuttivat uusia yllättäviä lisäkustannuksia. Ruoan pakkaaminen valmiiksi muovikasseihin lisäsi myös työtaakkaa samanaikaisesti, kun ikääntyneet ja riskiryhmiin kuuluvat vapaaehtoiset noudattivat heille koronakeväällä annettuja suosituksia ja jäivät pois toiminnasta.

“Poikkeustilanteella oli myös positiivisia vaikutuksia. Eri ruoka-aputoimijat tekivät loistavaa yhteistyötä ja lähentyivät toisiaan. Myös kaupunki ja seurakuntayhtymä tulivat lähemmäs ruoka-avun arkea ja vaikuttaa siltä, että ymmärrys ruoka-avusta on näissä organisaatioissa lisääntynyt. Myös yhteistyö sosiaalipalveluiden kanssa on parantunut, vaikka siinä onkin myös paljon vielä tehtävää.”

Haasteista huolimatta monet ruoka-aputoimijat näkivät poikkeustilanteessa myös positiivisia vaikutuksia. Paikallinen ja valtakunnallinen yhteistyö ja hyvien käytäntöjen jakaminen lisääntyivät monella paikkakunnalla (17 vastausta). Erityisesti kiitosta antoivat ne, joiden kotikunta, seurakunta ja järjestötoimijat olivat lyöttäytyneet yhteistyöhön ruoka-avun turvaamiseksi. Etenkin paikallisen yhteistyön kehittyminen nähtiin positiivisena asiana. Auttamisen halu vahvistui monen toimijan paikkakunnalla. Myös uudet yritykset ja yksityishenkilöt lahjoittivat elintarvikkeita tai osallistuivat toiminnan tukemiseen. Uusia vapaaehtoisia auttajiakin liittyi mukaan ruoka-apua jakavien yhdistysten toimintaan. Vapaaehtoistyön merkitystä koronakevään aikana korosti kahdeksan vastaajaa.

Muita huomioita kyselylomakkeemme viimeisen avovastauksen yhteydessä olivat viestinnän kehittämisen tärkeys ruoka-aputoiminnasta ja sen muutoksista, epävarmuus tulevan syksyn epidemiatilanteesta, huoli ruoan riittävyydestä, toiminnan rahoituksen epävarmuus, epäasiallisen käytöksen lisääntyminen ruoanjakotilanteissa, huoli avun ja tarvitsijan kohtaamisesta, sekä avunsaajien pelko asioida ruoka-avussa koronatartunnan riskin vuoksi (alle 5 mainintaa).

Tulosten yhteenveto: avun jakajien taakka kasvoi

Tutkimusraporttimme johdannossa esitimme neljä koronakevääseen 2020 liittyvää tutkimuskysymystä 1) miten ruoka-aputoimijat selviytyivät? 2) miten asiakasmäärät muuttuivat? 3) miten ylijäämä- tai lahjoitusruokaa riitti jaettavaksi? 4) mitä ruoka-aputoimijat toivovat tehtävän, että avuntarve vähenisi?

Koronakevät oli ruoka-aputoimijoille dramaattista aikaa. Monimuotoisesta ja kohtaavasta ruoka-aputoiminnasta jouduttiin siirtymään heti kevään alussa hätäavun antamiseen. Yhteisölliset ruokailut ja jakotapahtumat suljettiin. Uusilla kriisiajan toimintatavoilla saatiin pääosin turvattua ruoka-avun jakamisen jatkuminen. Monet toimijat onnistuivat auttamaan hädänalaisia asiakkaitaan näillä uusilla keinoilla. Toimijoiden välisestä vertaistuesta oli tässä hyötyä. Tutkimuksemme perusteella yhdistysten, kuntien ja seurakuntien yhteistyö sekä ruoka-aputoimijoiden välinen hyvien käytäntöjen jakaminen vertaistapaamisissa nähtiin voimavarana.

Ruoka-aputoimijoiden suuri haaste oli asiakasmäärien kasvu. Tutkimuksemme mukaan peräti kolme neljästä raportoi asiakasmäärien kasvaneen joko merkittävästi tai ainakin jonkin verran koronakevään aikana. Eniten asiakasmäärät kasvoivat maalis-huhtikuussa ja niissä kaupungeissa, joiden asukasluku on 30 000 ja 100 000 välillä. Tähän joukkoon kuuluu monia sisäsuomen maakunta-

keskuksia. Asiakasmäärien kasvu oli muita kaupunkeja maltillisempaa suurissa kaupungeissa ja tarkastelujakson jälkimmäisellä puoliskolla, touko-kesäkuussa. Koronakevään loppupuolella kesän alkaessa monen toimijan asiakasmäärä oli kuitenkin edelleen tavallista selvästi suurempaa.

On huomionarvoista, että pääkaupunkiseudun suurissa kaupungeissa tehtiin sellaisia uudelleenjärjestelyjä, jotka heikensivät asiakasmäärien vertailtavuutta edelliseen vuoteen nähden (esimerkiksi monimuotoinen avustustoiminta pelkistettiin ruokakassien jakamiseksi ja uusia käytäntöjä, kuten puhelinpalvelu ja kotiinkuljetus otettiin käyttöön). Asiakasmäärien kasvun kokonaiskuvan hahmottamiseen näillä muutoksilla ei kuitenkaan ole niin suurta vaikutusta, etteikö tämän tutkimuksen perusteella voisi luotettavasti todeta Suomen ruoka-aputoimijoiden asiakasmäärien kasvaneen useimmissa kunnissa koronakevään aikana. Tulos on myös yhdenmukainen verkkotapaamisissa käytyjen keskustelujen ja tiedotusvälineissä raportoitujen ruoka-avun asiakasmäärien kasvun suhteen.

Koronakriisi ei vaikuttanut yhtä merkittävästi hävikkiruoan saatavuuteen kaikissa Suomen kunnissa. Joka viides vastaaja raportoi hävikkiruoan saatavuuden olleen riittämätöntä koronakevään aikana. Lopuilla vastaajilla saatavuus oli suhteellisen normaalia tai hyvää. On kuitenkin huomioitava, että normaali saatavuus ei välttämättä tarkoita riittävää saatavuutta, sillä hävikkiruoan saatavuudessa on ilmennyt haasteita ja vaihtelua jo ennen korona-aikaa. Lahjoitus- tai hävikkiruoan hyvä saatavuus on ruoka-aputoiminnan edellytys.

Kun ruoka-aputoimijoilta tiedusteltiin toimia, joilla huonontuneeseen tilanteeseen voitaisiin puuttua siten, että avuntarve vähenisi, nousi vastauksissa voimakkaimmin esille riittämätön perusturvan taso, etuuskien hakuprosessien byrokratia ja huoli sosiaaliturvatuksien alikäytöstä. Ratkaisuina näihin yhteiskuntapoliittisiin ongelmiin ruoka-aputoimijat ehdottavat perusturvan tason korottamista, työllisyyttä edistäviä toimia ja ruoka-avun asiakkaille suunnattujen ohjaus- ja neuvontapalveluiden vahvistamista. Ruoka-aputoimijat toivovat nykyistä enemmän niin sanottuja jalkautuvia sosiaalipalveluita sekä matalan kynnyksen päihde- ja mielenterveyspalveluita, sillä he ovat huolissaan huono-osaisuuden, köyhyyden, yksinäisyyden ja mielenterveysongelmien syvenemisestä koronakriisin seurauksena.

Johtopäätökset

Keväällä 2020 alkanut koronavirustauti toi ruoka-aputoimijoille paljon uusia asiakkaita. On todennäköistä, että vuoden 2020 loppuun mennessä ruoka-apuun on turvautunut selvästi suurempi joukko suomalaisia kuin aikaisempina vuosina. Arvioimme aikaisemman tutkimuksen ja tuoreimpien raporttien perusteella, että viime vuosina ruoka-apuun on turvautunut ainakin 100 000 mutta jopa 200 000 suomalaista vuosittain. Ruoka-avun tarve on pysynyt korkealla tasolla, ja asiakasmäärät ovat olleet kasvussa jo ennen koronavirustautia.

Ruoka-avunsaajien määrä kasvoi koronavirustautiin seurauksena lähes kaikkialla, mutta erityisesti keskisuurissa kaupungeissa. Koronavirustauti osoitti, että Suomessa on merkittävä määrä niin huonosti pärjääviä kotitalouksia, että pienikin muutos toimeentulossa tai arjessa uhkaa suistaa elämän raiteiltaan. On suuri riski, että osalla heistä ruoka-avun tarve tulee olemaan pitkäaikaista, mikäli epidemiatilanne pahenee uudelleen eivätkä talouden korjausliikkeet toimi toivotusti.

Koronavirustautiin alkuvaiheessa ruoka-aputoimijat ja heidän asiakkaansa olivat vaarassa jäädä oman onnensa nojaan. Yhteistoiminta, verkostoituminen ja nopeasti omaksutut uudet korvaavat poikkeusajan toimintatavat turvasivat avustustoiminnan jatkuvuuden, mutta lisäsivät ainakin paikoitellen ruoka-avun tarveharkintaa. Esimerkiksi puhelimella soittaminen ruoka-avun perään vaikeutti niiden avun hakemista, joilla ei ole toimivaa puhelinta tai puheaikaa tai joilla ei ole riittävää kielitaitoa.

Koronavirustauti näyttää aiheuttaneen häiriöitä ruoka-avun tarjontaan. Huolestuttavan moni ruoka-aputoimija kertoi ongelmista hävikkiruokan riittävyydessä ja laadussa. Hyvinäkin aikoina ongelmana on jaettavan ruoan laatu: hävikkiruoka on sitä, mistä kulloinkin on saatavilla. Hävikkiruoka ei useinkaan ole sitä, mitä avunsaajat toivoisivat saavansa. Hävikkiruokajaoissa ei pystytty ottamaan huomioon erityisruokavalioita tai omia mieltymyksiä.

Avustustoiminta on täysin riippuvaista ruokahävikistä ja jo ennen korona-aikaa sen saatavuudessa on ollut haasteita. Jos ruokaa ei riittävästi jaettavaksi, kasvaa huoli huonosti pärjäävien kotitalouksien ruokaturvasta, eli ruoan riittämisestä ravinnoksi. Kotitalouksien pärjääminen ei saisi olla riippuvaista hyväntekeväisyysjärjestöjen jakamasta ruoka-avusta. Hävikkiruokan jakaminen voi olla tilapäistä hätäapua, mutta ruokaturvan selkänäjaksi siitä ei ole.

Koronaepidemia hiipui Suomessa heinäkuuksi 2020 ja moni ruoka-aputoimija jäi kesätaulle. Tämän tutkimuksen kysely olisi luontevaa toistaa vuoden 2020 lopussa. On mahdollista, että työttömien ja lomautettujen määrä sekä kesän

aikana raportoitujen sosiaalisten ongelmien kasvu näkyy ruoka-aputoimijoiden asiakasmäärien kasvuna myös vuoden jälkimmäisellä puoliskolla. Pandemia ei ole mennyt ohi ja tätä kirjoitettaessa syyskuussa 2020 tartuntamäärät ovat lähteneet uuteen kasvuun. Koronakriisin jatkuessa merkittävä uhka pienituloisille ovat pitkittyvät sosiaaliset ja taloudelliset seurannaisvaikutukset.

Vapaaehtoistoimijoiden tarjoama ruoka-apu ei ratkaise yhteiskunnassamme vallitsevaa rakenteellista köyhyysongelmaa. Nykyinen tukijärjestelmä on riittämätön, eikä tavoita kaikkia avuntarvitsijoita. Vaikka suuri osa ruoka-avun saajista on aikaisempien tutkimusten perusteella valmiiksi yhteiskunnan virallisten tukien ja palveluiden piirissä, suomalainen yhteiskunta sysää köyhyysongelman ja kotitalouksien haavoittuvuuden vapaaehtoisten auttajien ja kolmannen sektorin organisaatioiden vastuulle. Samanaikaisesti sosiaali- ja terveysjärjestöjen rahoituksen jatkuvuuteen kohdistuu uhkia.

Sosiaali- ja terveysalan järjestöt ja vapaaehtoistoimijat tekevät merkityksellistä työtä avunsaajien yhteiskunnallisen osallisuuden puolesta. Ruoka-aputoiminnan yhteyteen tulee palauttaa asiakkaiden osallisuutta lisääviä toimintamalleja, jotka karsittiin koronakriisin seurauksena siirryttäessä välttämättömimmän hätäavun antamiseen. Kohtaava työ, jalkautuvat ohjaus- ja neuvontapalvelut sekä yhteisöllinen toiminta tuottavat hyvinvointia, ja niiden ohessa voidaan jakaa vähävaraiselle se äärimmäisen tärkeä ruokakassi.

Heikossa asemassa olevien auttamisen ei pitäisi jäädä kolmannen sektorin harteille varsinkaan kriisitilanteessa. Kohtuullisen vähimmäistoimeentulon turvaavat rakenteet ja köyhyyttä ennaltaehkäisevät tukitoimet kaipaavat vahvistusta yhteiskunnassamme. Koronakriisin jatkuessa ja siitä vähitellen toivuttaessa olisi tärkeää, että yhteiskuntamme heikossa asemassa oleville kanavoidaan erityistukea. Vain konkreettisesti heikossa asemassa olevia tukemalla voidaan saada ruoka-avun toimipisteisiin johtavat jonot lyhenemään.

Tutkimuksemme tärkeimpänä johtopäätöksenä voimme todeta, että koronakriisin aiheuttama avuntarve kasvoi voimakkaammin yhdistysten ja seurakuntien toteuttamassa vapaaehtoisessa hyväntekeväisyystoiminnassa kuin yhteiskunnan tarjoamissa virallisissa auttamiskanavissa. Järjestöjen ja seurakuntien resurssit eivät riitä vastaamaan avuntarpeen kasvuun.

Tutkimuksen rajoituksista

Kuten kaikkiin tutkimuksiin myös tähän tutkimukseen liittyy rajoituksia: Tutkimus tavoitti merkittävän osan suomalaisia ruoka-aputoimijoita eri kokoisilta

paikkakunnilta. Emme voi kuitenkaan olla varmoja siitä, miten hyvin 186 vastaajaa jakautuivat eri puolille Suomea ja siitä miten edustava joukko ruoka-aputoimijoita he ovat. Ruoka-aputoiminnan kokonaiskuvan kartoittaminen tilkkutäkimäiseltä kentältä on haastavaa, sillä toimijoiden kirjo on valtava.

Koronakriisin aiheuttamassa poikkeustilanteessa moni vakiintunut ruoka-aputoimija joutui muuttamaan toimintatapojaan ja pieni osa laittoi myös kokonaan lapun luukulle. Tässä tutkimuksessa avunsaajien määrän kasvun tarkan kvantifioinnin sijaan kerättiin kenttäkokemukseen perustuvia havaintoja ja kokemuksia ruoka-avun asiakasmäärien kasvusta. Tutkimus onnistui selvittämään tätä tietoa, mutta tutkimustuloksen tulkinnan haasteet ovat kuitenkin siinä, että osa toimijoista oli osan tarkastelujaksosta kiinni ja silloin samassa kunnassa tai naapurikunnissa auki olleiden ruoka-apupaikkojen kävijämäärät kasvoivat. Suuren vastaajajoukon kertomana ja muidenkin tahojen raporttoimana ei tämän tutkimuksen perusteella ole kuitenkaan mitään epäselvää siinä, etteikö koronakevät olisi kasvattanut ruoka-apuun turvautuvien määrää merkittävästi.

Jatkotutkimusaiheista

Useiden ruoka-aputoimijoiden mukaan avuntarve kasvoi koronan takia lomautettujen palkansaajien ja toimeentulonsa menettäneiden pienyrittäjien kohdalla, mutta myös lapsiperheiden ja eläkeläisten kohdalla. Mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe olisi kvantifoida asiakasmäärien kasvu ja selvittää, missä ryhmissä sitä oli suhteessa eniten.

Suomessa on merkittäviä kuntakohtaisia eroja hävikkiruoan saatavuudessa ja hävikkiruokaketjuissa kaupoista avustustoimijoille ja avunsaajille. Se, että ruokaa ei kaikkialla riittä jaettavaksi ei ole alueellisen tasa-arvoisuuden näkökulmasta hyvä asia. Jatkotutkimusaihe olisi selvittää näitä kuntakohtaisia eroja sekä pohtia näiden erojen taustalla vaikuttavia mekanismeja.

Kuten johtopäätöksissä totesimme, koronakriisin alkuvaiheessa ruoka-aputoimijat ja heidän asiakkaansa olivat vaarassa jäädä oman onnensa nojaan. Yhteistoiminta, verkostoituminen ja nopeasti omaksutut uudet korvaavat poikkeusajan toimintatavat turvasivat avustustoiminnan jatkuvuuden, mutta lisäsivät ainakin paikoitellen ruoka-avun tarveharkintaa. Puhelimella soittaminen ruoka-avun perään myös vaikeutti kielitaidottomien ja niiden tavoittamista, joilla ei ole toimivaa puhelinta tai puheaikaa. Kriisiajan toimintamallien tutkiminen olisi tärkeää, jotta selviäisi millaiset mallit tavoittavat parhaiten myös kaikista heikoimmassa asemassa olevat avunsaajat.

Lähdeluettelo

A-studio (16.9.2020): *Mihin rahat riittävät? Yleisradion televisio-ohjelma*. <https://areena.yle.fi/1-50330983>

Espoon Kaupunki (2020): *Espoolaisen ruoka-avun toteutuminen ja muutos korona-kriisin aikana keväällä 2020*. Kirjoittaja K. Alppivuori. Espoo: Espoon Kaupunki. <https://www.espoo.fi/download/noname/%7B86985805-1438-4208-84DA-9FB-66F27701D%7D/130284>

Kaleva (19.8.2020): *Diakonia ammattikorkeakoulu kehitti mallin, jolla Oulun ruokahävikkiä saataisiin hyödynnettyä paremmin – “Oululainen hävikki muodostuu lähinnä vähittäiskaupan ja ravintoloiden sekä koulujen hävikkiruuasta*. https://www.kaleva.fi/diakonia-ammattikorkeakoulu-kehitti-mallin-jolla-o/2795543?fbclid=IwAR1lBijmJmBSk8jJgKoX3KsLbNoa4Y_c_MZ1hBu5AEaYFebWu-qh96PHl6E

Helsinki GSE Tilannehuone (28.5.2020): *Kelan etuushakemusten kehitys*. https://www.helsinkigse.fi/corona/kelan-tyottomyysetuutta-hakenut-yli-100-000-henkiloa-viime-vuotta-enemman/?fbclid=IwARoaAUXLHzYDF6AD1rJot2G-G7PLjO67oxpN83nRoNYgkHc_3BSCnVgPuYg8

Lastensuojelun keskusliitto (2020): *Paikoiltaan siirretty arki – koronakriisin vaikutus lapsiperheiden elämään*. <https://www.lskl.fi/julkaisut/paikoiltaan-siirretty-arki-selvitys/>

Laihiala, T. (2020): Mitä leipäjonot kertovat lapsiperheiden huono-osaisuudesta? Teoksessa J. Kallio & M. Hakovirta (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys ja huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino, 73–92.

Lehtelä, K.-M. & Kestilä, L. (2014): Kaksi vuosikymmentä ruoka-apua. Teoksessa M. Vaarama, S. Karvonen, L. Kestilä, P. Moisio & A. Muuri (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi*. Helsinki: THL, 270–281

Luonnonvarakeskus (2020): *Ruoan uudelleenjakelu ja ruokahävikin vähentäminen*. Kirjoittajat Eric Harrison, Kim Kaustell ja Kirsi Silvennoinen. https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/545898/luke-luobio_31_2020%20%282%29.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Ohisalo, M., Eskelinen, N., Laine, J., Kainulainen, S. & Saari, J. (2013): *Avun tilkkutäkki Suomalaisen ruoka-apukentän monimuotoisuus*. Espoo: Raha-auto-maattiyhdistys.

Ohisalo, M., & Saari, J. (toim.) (2014): *Kuka seisoo leipäjonossa*. Helsinki: Kunnallislalan kehittämissäätiö.

Salonen, A. S. (2016): *Food for the soul or the soul for food : Users' perspectives on religiously affiliated food charity in a Finnish city*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Silvasti, T., & Karjalainen, J. (2015): Hunger in a Nordic welfare state: Finland. In G. Riches & T. Silvasti (Eds.) *First world hunger revisited. Food charity or the right to food?* London and New York: Palgrave Macmillan, 72–86.

Sosiaalibarometri (2020): Kirjoittajat Eronen, A., Hiilamo, H., Ilmarinen, K., Jokela, M., Karjalainen, P., Karvonen, S., Kivipelto, M., Koponen, E., Leemann, L., Londén, P. & Saikku, P. Helsinki: SOSTE. <https://www.soste.fi/wp-content/uploads/2020/07/SOSTE-Sosiaalibarometri-2020.pdf>

Tampereen Kierto-hanke (2020): *Verkkosivusto*. <https://www.kiertotaloudestakasvua.fi/>

Tilastokeskus (2020): *Suomen virallinen tilasto. Elinolotilasto*. http://www.tilastokeskus.fi/til/eot/2019/01/eot_2019_01_2020-03-27_tie_001_fi.html

Työttömien keskusjärjestö (2020): *Jäsenyhdistysten ruokajakelu*. Kirjoittaja Fagernäs, M. https://tyottomat.fi/wp-content/uploads/2020/06/Ruokajakeluselvitys-2020.pdf?fbclid=IwAR3-7gaJGbgquOXPyN7wommlZoXc22JurPzCB_mQNWa88Tuqo_OnH_cSLnQ

Valkoniemi, I. (2019): *Valtionavustuksen vaikutus järjestöjen ruoka-avustustyöhön 2017 – 2018 Samarian avustuskokonaisuudessa*. https://ruoka-apu.fi/wp-content/uploads/2020/01/Ruoka-apuraportti_2019.pdf

Vantaan Yhteinen pöytä (2020): *Verkkosivusto*. <https://www.yhteinenpoyta.fi/>

Yleisradio (8.9.2020): *Hävikkiruuan määrä vähenee niin, ettei sitä enää riitä jaettavaksi kaikille ruokajonolaisille — kysyntä ruoka-avulle kasvanut koko Suomessa. Ruokalahjoituksien määrissä on suuriakin eroja kaupunkien välillä*. <https://yle.fi/uutiset/3-11531513?fbclid=IwARocwBm-IYZ2JrbcqJaL5MpL4TZFUmgPFeiB6jWN3ibM3gQsq5PoQotURoU>

